

> FOR SOCIETY

OUDERENMISHANDELING: EEN VERBORGEN WERELD

EEN VERKENNEND ONDERZOEK ALS BASIS VOOR EEN
AANPAK OUDERENMISHANDELING

Stefan Assink, MEd, Drs. Marielle Verhagen, Dr. Dana Feringa

Eindhoven 2022

Lectoraat Sociale Veerkracht

Fontys Hogeschool Sociale Studies in opdracht van de gemeente Eindhoven.

INHOUD

Inleiding	3
(Inter)Nationale context	5
Tijdslijn en ontwikkelingen 2015-2022	6
Signalering en preventie	7
Wat te doen na signalering van ouderenmishandeling?	7
Internationale scope - Zweden	8
Methode	9
Documentanalyse en literatuurstudie	9
Focusgroepen	9
Betrouwbaarheid, validiteit, bruikbaarheid	9
Resultaten	10
Literatuurstudie	10
Focusgroepen	13
Definiëring van concepten en problematieken	13
Ambities	15
Doelstellingen, activiteiten en kwaliteit	15
Governance	19
Discussie	20
Literatuur	21

INLEIDING

In de landelijke en regionale documentatie over ouderenmishandeling wordt deze vorm van huiselijk geweld herhaaldelijk gedefinieerd als een 'groot en veelal nog onzichtbaar' maatschappelijk probleem. Dit weerspiegelt zich in de definiëring van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) en de door haar beschreven mondiale reikwijdte van *elder abuse*. Wereldwijd wordt volgens de WHO inmiddels onderkend dat ouderenmishandeling regelmatig voorkomt. Uit recente studies en metingen bij direct en indirect betrokkenen blijkt dat 1 op de 6 mensen (15.7%) ouder dan 60 jaar op jaarbasis slachtoffer is van een of andere vorm van geweld en/of verwaarlozing in de thuissituatie of eigen omgeving (WHO, 2021). De huidige schatting in Nederland volgens Regioplan (2018) op jaarbasis is 1 op de 50 ouderen, waarbij dit onderzoek was gericht op 65-plussers. De inschatting is dat dit percentage op nationaal en internationaal niveau binnen zorginstellingen beduidend hoger ligt, maar de data hieromtrent zijn nog niet volledig en toereikend.

De WHO stelt op basis van de huidige statistieken van ouderenmishandeling en de mondiaal te verwachten verdubbeling van de ouderenpopulaties dat dringend aandacht nodig is voor dit universele *public health problem*. Ouderenmishandeling vraagt volgens de WHO op landelijk niveau om een integrale aanpak vanuit de welzijnssector en de gezondheidszorg. Zij constateert dat het per land verschillend kan zijn welke sector, gezondheid of welzijn, een leidende rol heeft in het verhogen van maatschappelijk bewustzijn en het aanzetten tot een integrale aanpak van ouderenmishandeling (WHO, 2021). Waar het gaat om de Nederlandse aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling en als onderdeel daarvan de aanpak van ouderenmishandeling, zijn gemeenten door de decentralisatie vanaf 1 januari 2015 verantwoordelijk voor het borgen en creëren van een lokale veiligheidssituatie voor gezinnen en huishoudens die onder hun verantwoordelijkheid vallen (VNG, 2019). Gemeenten dienen de regie te voeren op de samenwerking met en tussen

vele betrokken partners binnen het sociale domein en aanbieders in de zorgsector. Door voorwaarden te creëren en te monitoren op gefaseerde samenwerking (bijv. door gebruik meldcode) moeten gemeenten het mogelijk maken dat lokaal betrokken partijen, zoals huisartsen, scholen, kinderdagverblijven, ziekenhuizen, wonen, werk & inkomen, lokale (wijk)teams, Veilig Thuis, GGZ en andere (zorg)aanbieders, vrouwenopvang en GI, een duidelijke rol hebben en hun verantwoordelijkheid nemen in het tijdig signaleren, bespreekbaar maken en hulp bieden in het kader van ouderenmishandeling (VNG, 2021). De ook in Nederland exponentieel verwachte toename van het aantal (hoogbejaarde) ouderen in de nabije toekomst (*"Als de levensverwachting sterk toeneemt, groeit het aantal AOW-ers van 3,1 miljoen in 2020 naar 4,4 miljoen in 2050. Het aantal 80-plussers verdrievoudigt dan, van 0,8 miljoen in 2020 naar 2,6 miljoen in 2050"* (NIDI & CBS, 2021)) in combinatie met overheidsbeleid dat gericht is op het zo lang mogelijk thuis wonen van ouderen en de ambulantisering en nieuwe inrichting van de zorg in het laatste decennium nopen gemeenten om nader te kijken naar hun aanpak van ouderenmishandeling op papier en in de lokale uitvoeringspraktijk. Evenals wereldwijd (vgl. WHO, 2021) zijn landelijk en regionaal de statistieken, de empirische en theoretische gegevens omtrent aard en omvang van ouderenmishandeling nog erg beperkt (Plaisier & De Klerk, 2015). Van gemeenten wordt dus gevraagd te sturen op een lokale aanpak ouderenmishandeling, terwijl actuele en goed gedifferentieerde prevalentiecijfers niet of nauwelijks voorhanden zijn en voor vele formele en informele betrokken partijen niet eens goed duidelijk is wat ouderenmishandeling precies inhoudt, hoe vaak het voorkomt, waardoor het ontstaat en hoe het gesignaleerd, voorkomen en aangepakt kan worden. Veel gemeenten blijken op het terrein van ouderenmishandeling nog geen concrete lokale aanpak te hebben, zijn hierin nog zoekend en hebben moeite om het op de agenda te zetten en te houden.

Dit rapport is tot stand gekomen naar aanleiding van een vraagstuk vanuit het 'kernteam aanpak ouderenmishandeling', bestaande uit de gemeente Eindhoven, Lumens, WIJeindhoven en Veilig Thuis. Dit thema krijgt volgens het kernteam nog niet de volle aandacht die het verdient. Net zoals alle andere gemeenten in Nederland, heeft ook de gemeente Eindhoven een belangrijke taak in de aanpak van dit probleem. De gemeente Eindhoven werkt toe naar een aanpak voor ouderenmishandeling die moet leiden tot een sluitende keten¹ gericht op de volgende vijf pijlers: bewustwording en preventie, vroegsignalering en melden, interventie (veiligheid), hulpverlening (herstel) en nazorg (vgl. GHNT ZOB, 2020).

Het 'kernteam aanpak ouderenmishandeling' heeft de handen ineengeslagen met Fontys Hogeschool Sociale Studies te Eindhoven om middels een tweetal ontwerpessies vorm en inhoud te geven aan een plan van aanpak voor ouderenmishandeling, met als aandachtspunt **signalering en preventie**.

Het gaat om een tweetal opbrengsten:

- 1) een, op basis van data-analyse en multidisciplinaire ontwerpessies, plan van aanpak op hoofdlijnen voor een aanpak ouderenmishandeling, die de gemeente Eindhoven verder zal uitwerken en
- 2) vormgeving, procesbegeleiding en uitkomst van multidisciplinaire ontwerpessies.

Op basis van een quickscan van de door de gemeente Eindhoven, WIJeindhoven, Lumens en Veilig Thuis geleverde documenten enerzijds en een nationale en internationale studie rondom ouderenmishandeling anderzijds, zijn onderzoekers van het lectoraat Sociale Veerkracht van Fontys Hogeschool Sociale Studies o.a. gekomen tot een werkzame dataset voor de twee ontwerpessies. Tijdens die ontwerpessies zijn de bevindingen van de onderzoekers uit de studies gevalideerd door relevante stakeholders en is er een plan van aanpak op hoofdlijnen tot stand gekomen op basis van ieders input, welke het uitgangspunt vormt van de verder te ontwikkelen lokale aanpak ouderenmishandeling als onderdeel van het gefaseerd samenwerken aan veiligheid in de gemeente Eindhoven (vgl. VNG, 2021).

1 In de bestudeerde documentatie wordt de nadruk gelegd op het belang van ketensamenwerking. Echter, voortschrijdend inzicht leert ons dat dit lineaire denken de praktijk niet geheel recht doet. In het vervolg kunnen we beter spreken over een meer circulaire term, zoals 'ecosysteem'. In deze rapportage hanteren we de terminologie zoals gebruikt in de bestudeerde literatuur, en die ook gehanteerd is in de focusgroepen.

(INTER)NATIONALE CONTEXT

Over het onderwerp 'ouderenmishandeling' bestaan verschillende definities en beschrijvingen met eenzelfde strekking. Volgens de Rijksoverheid betreft ouderenmishandeling niet alleen lichamelijke of psychische mishandeling, maar ook verwaarlozing, financiële uitbuiting en seksueel geweld. Wanneer sprake is van ouderenmishandeling komen regelmatig meerdere vormen van mishandeling tegelijkertijd of na elkaar voor (Krediet, 2017). Ouderenmishandeling, zo beschrijft de Rijksoverheid, is al het handelen of het nalaten van handelen van al degenen die in een terugkerende persoonlijke of professionele relatie met de oudere (iemand van 65 jaar of ouder, zoals ook Van Dale beschrijft) staan, waardoor de oudere persoon lichamelijke en/of psychische en/of materiële schade lijdt, en waarbij van de kant van de oudere sprake is van een vorm van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid (huiselijkgeweld, 2022).

In de 'handreiking ouderenmishandeling voor VT-organisaties (2019)', de 'handreiking ouderenmishandeling voor gemeenten (2021)' en de 'handreiking gemeentelijke aanpak ouderenmishandeling regio Zuidoost-Brabant (2020)' staat beschreven: *"Ouderenmishandeling is 'al het handelen of het nalaten van handelen van al degenen die in een terugkerende persoonlijke of professionele relatie met de oudere (iemand van 65 jaar of ouder) staan, waardoor de oudere persoon lichamelijke en/of psychische en/of materiële schade lijdt en waarbij van de kant van de oudere sprake is van een vorm van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid."* Wat zeker is, is dat ouderenmishandeling een vorm van huiselijk geweld is. Het houdt ook in dat het in de huiselijke kring van de oudere plaats vindt: mishandeling door partners, ex-partners, gezinsleden, familieleden of huisvrienden. Bij ouderenmishandeling gaat het om mishandeling gerelateerd c.q. ontstaand vanuit afhankelijkheid die gepaard gaat met verouderingsproblemen. Het verschil tussen huiselijk geweld en ouderenmishandeling zit met name in de mate van afhankelijkheid. Bij ouderenmishandeling is men afhankelijk van

zorg en/of financiële ondersteuning. Soms komt de mishandeling voort uit overmacht of overbelasting, soms maken mensen ook bewust misbruik van de situatie en de afhankelijkheid van de oudere. Ontspoorde mantelzorg en financieel misbruik zijn vormen van geweld die vooral bij ouderen voorkomen. Financieel misbruik komt het vaakst voor, en ook lichamelijke en geestelijke mishandeling komt veel voor (ikvermoedhuiselijkgeweld, 2022). De Rijksoverheid meldt dat deze vormen van ouderenmishandeling zowel voorkomen in de huiselijke kring (door bijvoorbeeld (ex) partners, gezinsleden, huisvrienden, enz.), maar ook in zorginstellingen (door beroepskrachten) (Rijksoverheid, 2022a).

TIJDLIJN EN ONTWIKKELINGEN

- Sinds de decentralisatie van het sociaal domein in 2015 zijn gemeenten in Nederland verantwoordelijk voor het voorkomen en bestrijden van huiselijk geweld (aanpak ouderenmishandeling, 2022).
- In 2015 wordt de Brede Alliantie Veilig Financieel Ouder Worden opgericht, met als doel een integrale aanpak tot stand te brengen, op lokaal, regionaal en landelijk niveau. Het voorkomen, signaleren, melden en stoppen van *financieel misbruik* (als vorm van ouderenmishandeling) staat hierbij centraal. Leden van de Brede Alliantie zijn landelijke organisaties en instanties die vanuit hun eigen expertise betrokken zijn bij financieel misbruik van ouderen (aanpak ouderenmishandeling, 2022).
- Eind april 2018 is door de ministeries van Justitie en Veiligheid (JenV) en Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) het meerjarenprogramma 'Geweld hoort nergens thuis' (GHNT) gepresenteerd, met als ambitie huiselijk geweld en kindermishandeling terug te dringen, de schade van geweld te beperken en de cirkel van geweld, de overdracht van generatie op generatie, duurzaam te doorbreken. Belangrijk uitgangspunt hierbij was om voort te bouwen op bestaande inzichten en initiatieven en om zoveel mogelijk aan te sluiten bij de behoeften op lokaal niveau.
- In 2020 is het ministerie van VWS een campagne tegen huiselijk geweld gestart. Insteek van de campagne was het zetten van twee stappen bij (vermoeden van) (ouderen) mishandeling: erover praten en het vragen van advies (ikvermoedhuiselijkgeweld, 2022).
- In augustus 2021 meldde VWS dat er een expertpool komt voor gemeenten in Nederland, die ondersteuning biedt bij de lokale aanpak van ouderenmishandeling, inclusief financieel misbruik. In Nederland kunnen regio's en gemeenten expertise inhuren omtrent dit thema bij de expertpool.
- In december 2021 verschijnt de 'Eindrapportage over het programma Geweld hoort nergens thuis'. Hieruit blijkt dat het aantoonbaar vaker lukt om geweld in gezinnen te stoppen en dat de doelen uit het programma bijna tot ruimschoots bereikt zijn, maar dit betekent zeker niet dat het einddoel van het verbeteren van de aanpak van huiselijk geweld is behaald (Ministerie van VWS, JenV en VNG, 2021).
- Het duurzaam verbeteren van de aanpak tegen huiselijk geweld vraagt om een lange adem; in de eindrapportage blijkt dat er een belangrijke opgave ligt voor de volle breedte van de samenleving. Wél is er meer zichtbaarheid gegeven aan het thema huiselijk geweld (Ministerie van VWS, JenV en VNG, 2021).
- In december 2021 meldden de minister van VWS en de minister voor rechtsbescherming via een brief aan de Tweede Kamer dat de afgelopen 3 jaar verschillende partijen de krachten hebben gebundeld om het programma 'Geweld hoort nergens thuis' (GHNT) tot uitvoering te brengen, waarbij ook aandacht was voor specifieke groepen, zoals ouderen.
- Zij meldden dat zij hebben ingezet op het ondersteunen van gemeenten bij het (door)ontwikkelen van een aanpak tegen ouderenmishandeling; Movisie heeft samen met VWS een handreiking ontwikkeld met concrete tips voor een effectieve lokale aanpak.
- De ministers schrijven dat het komende jaar er aandacht blijft bestaan voor de aanpak van dit probleem, door een expertpool in te stellen, waar gemeenten terecht kunnen om ondersteuning op maat te krijgen (Rijksoverheid, 2021).
- Zelfs in het coalitieakkoord 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst' dat door de VVD, D66, het CDA en de ChristenUnie is gepubliceerd op 15 december 2021, wordt geen specifieke melding gemaakt van het thema 'ouderenmishandeling'; wél wordt melding gemaakt dat voor een toekomstbestendige ouderenzorg langer thuis wonen nog meer gestimuleerd wordt, en dat zij blijven inzetten op 'waardig ouder worden' door passende ouderenzorg (Rijksoverheid, 2022c).
- In 2022 blijven de ministeries van VWS en JenV inzetten op het ondersteunen van gemeenten bij de aanpak van ouderenmishandeling, zoals blijkt uit de kamerbrief van de ministers van VWS en JenV (Rijksoverheid, 2021).

SIGNALERING EN PREVENTIE

De Rijksoverheid noemt verschillende signalen die kunnen wijzen op ouderenmishandeling, zoals zichtbaar letsel, een overdreven schrikreactie bij een onverwachte aanraking, onsamenhangende verklaringen over lichamelijke verwondingen, het hebben van depressies en/of angsten die onverklaarbaar zijn, schichtig gedrag, onverklaarbare financiële uitgaven, het hebben van onbetaalde rekeningen en aanmaningen, en het hebben van een lege koelkast (Rijksoverheid, 2022a)

Het herkennen en signaleren van ouderenmishandeling is moeilijk; de Rijksoverheid adviseert om bij twijfel over de signalen in gesprek te gaan en om advies en hulp te vragen bij Veilig Thuis (ikvermoedhuiselijkgeweld, 2022). Movisie meldde in 2016 al, dat een goede aanpak van ouderenmishandeling een integrale aanpak vraagt met preventie, signalering en verbinding met andere beleidsterreinen (Movisie, 2022). Veilig Thuis meldt dat het risico op ouderenmishandeling toeneemt met het ouder worden. Uit onderzoek blijkt dat het risico op ouderenmishandeling groter wordt, naarmate de oudere ook meer zorg nodig heeft (Veilig Thuis, 2022).

WAT TE DOEN NA SIGNALERING VAN OUDERENMISHANDELING?

Ouderenmishandeling dat in huiselijke kring plaatsvindt, dient te worden gemeld bij Veilig Thuis; dit betreft het meldpunt voor iedereen die met huiselijk geweld te maken heeft. Ook een vermoeden van ouderenmishandeling dient te worden gemeld bij Veilig Thuis. Daarnaast hebben professionals de plicht om de verplichte 'Meldcode Huiselijk geweld en Kindermishandeling' te volgen. Professionals die werkzaam zijn in de gezondheidszorg, het onderwijs, de kinderopvang, in de maatschappelijke ondersteuning, de jeugdhulp en justitie vallen hieronder (Rijksoverheid, 2022b).

INTERNATIONALE SCOPE - ZWEDEN

<i>Risk factors</i>	<i>Risk indicators</i>	Table 2 Risk factors and risk indicators named by participants
Elders who are isolated	Elder has unexplained injuries	
Elders who have suffered a stroke	Elder has strange bruises	
Elders who are mentally retarded	Elder repeatedly visits health care	
Elders who have a mental illness or suffer from senile dementia	Elder runs out of medicine extra quickly	
Elders dependent on care and/or with great care needs	Elder is crying, unhappy and/or depressed	
Relationship problems in the family	Elder is withdrawn, listless and/or suspicious	
Uneducated healthcare personnel	Family member accompanying elder to healthcare dominates communication with personnel	
Delegating nursing tasks to uneducated healthcare personnel		
Too little time for healthcare personnel to provide patient care		

© 2006 Nordic College of Caring Science, *Scand J Caring Sci*; 2006; 20, 151–159

In de studie van Erlingsson, Carlson en Saveman (2006) uit Zweden, worden er, naast een aantal risicofactoren en -indicatoren omtrent ouderenmishandeling zoals hierboven te zien, verschillende suggesties beschreven om ouderenmishandeling te voorkomen, waaronder het veranderen van de houding ten opzichte van ouderen, het bieden van respijt (ontzorgen) voor mantelzorgers, het creëren van multidisciplinaire netwerken en het corrigeren van problemen in het gezondheidszorgsysteem. Systeemcorrecties omvatten het ontslaan van ongeschikt personeel, het vermijden van het delegeren van verpleegtaken aan ongeschoold personeel en het verhogen van de gemeentelijke uitgaven om te voorzien in meer en betere ouderenzorg. Deelnemers onderhavig aan de

studie verwoordden de behoefte aan formele en informele bijeenkomsten om 'het probleem te belichten' en het bewustzijn te vergroten. In dezelfde studie van Erlingsson, et al. (2006) wordt de rol van opvoeding en verbale communicatie in alle groepen besproken, waarbij de noodzaak werd benadrukt om ouderen te ontmoeten en met hen te praten. De noodzaak om kinderen te onderwijzen over ethiek, moraal en respect voor ouderen werd benadrukt. Onderhavige participanten beschreven een sociaal systeem dat overbelaste mantelzorgers of personeel niet ondersteunt. De behoefte aan ondersteuning en scholing voor personeel en mantelzorgers wordt aangegeven, evenals de beschikbaarheid van scholing en toezicht voor zorgpersoneel (Erlingsson, Carlson & Saveman, 2006).

METHODE

DOCUMENTANALYSE EN LITERATUURSTUDIE

Dit project kent de volgende fasering: a) documentanalyse en literatuurstudie, en b) empirische verdieping middels focusgroepen. De documentanalyse en literatuurstudie (a) heeft input opgeleverd voor de empirische verdieping. De bevindingen uit de documentanalyse en literatuurstudie zijn input geweest voor de twee focusgroepen die hebben plaatsgevonden. De door de gemeente Eindhoven, WJJeindhoven, Lumens en Veilig Thuis aangereikte documenten (a) zijn bestudeerd en geanalyseerd op basis van de vragen: waartoe/wie/wat/waarom/werkzame en belemmerende factoren.

FOCUSGROEPEN

Omdat de populatie te groot is om bij het empirische gedeelte (b) van dit project te betrekken, is een selecte steekproef getrokken. Hiervoor is gebruik gemaakt van een gerichte sneeuwbal methode, startende bij sleutelfiguren binnen en rondom de gemeente en uitvoeringsorganisaties (Baarda, Bakker, Boullart, Fischer, Julsing, Peters & Velden, 2018). Met 17 respondenten, voornamelijk vanuit een beroepsmatig perspectief maar ook vanuit een ervaringskennis perspectief, heeft er tweemaal een gesprek plaatsgevonden tijdens focusgroepen.

De focusgroepen zijn vanuit multi-perspectief vormgegeven, om een zo'n breed mogelijk draagvlak te creëren en zijn bottom up aangevlogen in plaats van top down, om zo een effectieve aanpak op te zetten die breed gedragen wordt.

BETROUWBAARHEID, VALIDITEIT, BRUIKBAARHEID

Dit onderzoek is uitgevoerd in lijn met de 'Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit' (2018). De namen van respondenten en hun organisaties zijn in deze rapportage geanonimiseerd wanneer het partijen betreft die niet deel uitmaken van het 'kernteam aanpak ouderenmishandeling'. Alle respondenten krijgen een terugkoppeling van de onderzoeksresultaten (informed consent). De betrouwbaarheid, validiteit en bruikbaarheid zijn geborgd in lijn met de werkwijze van Maso en Smaling (1998). De betrouwbaarheid is geborgd door navolgbaar te werken. De validiteit door het creëren van momenten voor intersubjectiviteit binnen het multidisciplinaire projectteam en binnen de focusgroepen. De bruikbaarheid door het toepassen van fast feedback binnen het projectteam.

RESULTATEN

Hieronder volgt een beschrijving van de voornaamste inzichten uit de literatuurstudie, gevolgd door een beschrijving van de meest relevante stakeholders.

LITERATUURSTUDIE

De onderzoekers kregen vanuit de gemeente Eindhoven, WIJeindhoven, Lumens en Veilig Thuis actuele documentatie rondom de aanpak van ouderenmishandeling aangereikt. Een veertiental documenten, waaronder landelijke en regionale kwaliteitskaders, handreikingen, brochures, factsheets en toolkits zijn geanalyseerd op basis van de volgende vragen:

1. Met welk doel is het document gemaakt (waartoe);
2. Wie zijn probleemeigenaar en welke actoren hebben de sleutel tot succes en mogelijke oplossingen (wie)
3. Wat wordt in het document als 'het probleem' gedefinieerd (wat)
4. Welke belangrijke kenniselementen en inzichten staan centraal (waarom)
5. Welke werkzame en belemmerende factoren rondom de aanpak van ouderenmishandeling worden hier expliciet benoemd (welke)

Naast de analyse van veertien aangereikte documenten is nog een kleine quickscan in beschikbare onderzoeksrapportages en wetenschappelijke literatuur uitgevoerd. In onderstaande weergave van de documentanalyse wordt allereerst stil gestaan bij de definiëring en afbakening van de doelgroep 'ouderen' en het vraagstuk 'ouderenmishandeling' in de geanalyseerde documenten. Tevens wordt uitgediept welke dimensies daarbij meer of minder nadrukkelijk worden onderscheiden en wat dit kan betekenen voor keuzes in beleid en aanpak. Ten slotte wordt vanuit de analyse belicht als wat voor soort probleem of problemen ouderenmishandeling in de bestudeerde bronnen wordt geduid.

De documentanalyse was bedoeld om middels validatie en dialoog in focusgroepen een aanzet te geven voor het schrijven van de contouren

van een plan van aanpak ouderenmishandeling op gemeentelijk niveau. Daarom is er in de documentanalyse voor gekozen om uitgebreider stil te staan bij het gebruik, de invulling en nadere definiëring (of het uitblijven daarvan) van gehanteerde begrippen. Een visie op de aanpak ouderenmishandeling en de concrete invulling daarvan in de praktijk hangt namelijk sterk samen met gehanteerde termen en bijbehorende omschrijvingen.

Wat opviel in de uitgevoerde documentanalyse was dat vrijwel alle documentatie direct of indirect was gericht op de 'thuiswonende, kwetsbare 65-plusser'. De onderzoekers hebben het opgezocht en in de Van Dale wordt het begrip 'oudere' letterlijk omschreven als: *"iem. die niet jong meer is, bv. ouder dan 65"* (Van Dale, 2022). De minimumleeftijd van 65 jaar voor een ouder persoon is eind jaren negentig voor het eerst geïntroduceerd in de definitie van ouderenmishandeling door Comijs et al. (Comijs et al., 1998, in: Plaisier & De Klerk, 2015, p 23). Feitelijk wordt in Nederland nog steeds een aan Comijs ontleende definitie gebruikt, namelijk: *"al het handelen of het nalaten van handelen van al degenen die in een terugkerende persoonlijke of professionele relatie met de oudere (iemand van 65 jaar of ouder) staan, waardoor de oudere persoon lichamelijke en/of psychische en/of materiële schade lijdt, en waarbij van de kant van de oudere sprake is van een vorm van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid"* (Landelijk Platform Bestrijding Ouderenmishandeling, 2020, in: Handreiking gemeentelijke aanpak Ouderenmishandeling 21 gemeenten in Zuidoost-Brabant, 2020). In deze definitie zie je dat een duidelijk accent ligt op de relatie tussen pleger en slachtoffer, het herhaaldelijk voorkomen van het grensoverschrijdende gedrag, de ontstane schade en de afhankelijkheid van de kant van de oudere. In andere definities die tegenwoordig ook gehanteerd worden, zie je soms weer andere accenten en afbakening, wat de discussie over de (lokale) aanpak van ouderenmishandeling kan bemoeilijken. Zo sluit de ook veel gebruikte en geciteerde definitie van de WHO van *elder*

abuse (2021) niet opzettelijk/willekeurig gedrag tegen ouderen uit als ouderenmishandeling en legt zij een sterk accent op het opzettelijk gedrag van de pleger en het bestaan van een *vertrouwensrelatie* tussen pleger en slachtoffer. Die *vertrouwensrelatie* maakt bij bepaalde vormen van mishandeling, bijvoorbeeld bij financieel misbruik, dat ouderen eerder lijden onder de *vertrouwensbreuk* dan onder de geleden (financiële) schade (Krediet, 2017).

Hoe meer documentatie, hoe meer dimensies en bijbehorende spanningsvelden en/of keuzeopties voor een nadere afbakening van visie, beleid en uitvoering impliciet en expliciet herkenbaar zijn in gehanteerde definities en uitgewerkte beschrijvingen van oorzaken en gevolgen van ouderenmishandeling. Dit blijkt bijvoorbeeld uit onderstaande weergave van de gevonden dimensies en spanningsvelden in de bestudeerde bronnen:

- Mishandeling door (bekende) naaste/ familielid/buur ↔ door (bekende) vrijwilliger/ professional
- Gaat om problematiek die al langer bestaat en al langer duurt ↔ (fysiek en/of psychisch en/of psycho-sociaal) kantelmoment in het leven van betrokkenen
- Bewuste mishandeling ↔ onbewuste mishandeling (kan zowel voor de pleger als voor het slachtoffer gelden)
- Opzettelijk ↔ niet opzettelijk/willekeurig
- Zichtbaar ↔ onzichtbaar (voor slachtoffer en/of sociale omgeving)
- Gaat om handelen ↔ gaat om nalaten van handelen/verwaarlozing
- Heeft geleid tot (ernstige) schade ↔ had kunnen leiden tot (ernstige) schade
- Lichte vormen van (mis)handelen ↔ zware mishandeling
- Eenzijdige afhankelijkheid ↔ wederzijdse afhankelijkheid

De taal en begrippen die rondom 'ouderenmishandeling' worden gehanteerd, de gehanteerde dimensies en de connotaties die woordkeuzes en termen oproepen bij betrokken actoren, bepalen in belangrijke mate de definiëring van dit vraagstuk en daarmee ook de beleidskeuzes en strategische aanpak in een gemeente (vgl.: Kotzur, Forsbach, & Wagner, 2017). We staan daarom met name ook stil bij

de term 'ouderenmishandeling' zelf. Deze term wordt tegenwoordig alom gebruikt, maar heeft in zichzelf een behoorlijk zware connotatie. Dat is lastig, omdat in de nadere definiëring en invulling van ouderenmishandeling die in Nederland veelal wordt gehanteerd ('abuse' ofwel mishandeling i.p.v. 'mistreatment' ofwel (opzettelijke) misbehandeling) de condities en gevolgen minder scherp worden afgebakend en daarmee een heel scala aan zowel hele zware als hele lichte vormen wordt geïncludeerd (SCP, 2015) en dat ook nog eens op meerdere gebieden. Het gebruik van deze term kan leiden tot interpunctieproblematiek ofwel: communicatieproblematiek door een verschil (in ervaren betekenis en zwaarte) tussen gezonden en ontvangen boodschap. Dit kan ruis en conflicten tot gevolg hebben en daardoor leiden tot onbedoelde gevolgen van de toepassing van beleid, kwaliteitskaders en protocollen in de uitvoeringspraktijk. Wanneer bijvoorbeeld een overbelaste mantelzorgers meekrijgt, dat het afsnauwen van zijn steeds maar weer aandacht vragende ouder, valt onder 'ouderenmishandeling' en deze mantelzorgers aldus als 'mishandelaar' wordt geduid, zal deze (nu nog lichtelijk) ontsprende mantelzorgers niet gauw aan de bel trekken om hulp en ondersteuning te vragen. En zo blijkt ook uit de praktijk dat een oudere zelf de term mishandeling niet gauw in de mond zal nemen, omdat dit vaak als te vernederend of te confronterend wordt ervaren. Daarop is het advies aan hulpverleners om deze term niet te snel te gebruiken, omdat dit mogelijk de weerstand bij een oudere verhoogt om te praten over hetgeen hem of haar is aangedaan. Ouderen blijken sowieso uit zichzelf niet snel aan te geven dat er iets niet pluis is (Krediet, 2017). Gehanteerde begrippen en definities blijken over de jaren heen heel duidelijk de verandering in tijdgeest weer te geven en blijvend aanleiding te geven tot debat over de best bruikbare termen. Zo zijn we qua terminologie van *granny battering* (accent op slaan van kwetsbare, oudere vrouwen) in de jaren zeventig naar *elder abuse* en *elder mistreatment* in de laatste decennia gegaan, waarbij we steeds ruimer en gedifferentieerder zijn gaan denken over risicofactoren, uitingsvormen, mogelijke slachtoffers en mogelijke plegers en de context waarin een en ander zich af kan spelen (Musyuk & Lindenberg, 2015, in: Plaisier & De Klerk, 2015).

Uit bovenstaande blijkt dat gehanteerde definities en bijbehorende dimensies de voorwaarden, vormen en omstandigheden van mis(be)handeling scherper of minder scherp begrenzen. Dan hebben we het hierboven feitelijk alleen nog maar gehad over de term 'ouderenmishandeling', maar in het verlengde daarvan worden in de gehanteerde definities en nadere beschrijvingen nog meer termen gebruikt die zowel in de voor dit onderzoek gehanteerde documentatie als in veel andere bestaande documentatie, factsheets en onderzoeken over ouderen en de zorg voor en veiligheid van ouderen, maar al te vaak niet of nauwelijks worden geduïd en afgebakend, zoals de termen 'kwetsbaar' (vaak gebruikt in de samenstelling 'kwetsbare oudere'), 'schade' (vgl. Plaisier & De Klerk, 2015, p. 23) en 'huiselijk' geweld. Al deze begrippen hebben in ons maatschappelijk taalverkeer vaak 'onuitgesproken' connotaties die regelmatig voor onbedoelde afbakening en waardebepalingen zorgen. Zo neemt het duiden van 'ouderenmishandeling' als een vorm van 'huiselijk geweld' het risico met zich mee dat we denken dat ouderenmishandeling zich met name in 'thuis'situaties voordoet, terwijl voor ouderen de 'thuissituatie' vaak al een wat rekbaarder begrip is (denk hierbij ook aan dagbesteding).

Voor een goede aanpak van ouderenmishandeling is het belangrijk om te weten wat kwetsbaarheid inhoudt, omdat de mate waarin ouderen kwetsbaar zijn, beter dan hun leeftijd voorspelt of zij slachtoffer kunnen worden van ouderenmishandeling. Oud medewerker bij het Meldpunt Ouderenmishandeling en directeur van landelijk adviesbureau *Nood Zaak* Gerda Krediet (2017) stelt dat ouderen die nog een goed sociaal netwerk hebben, die nog redelijk in contact staan met verschillende mensen, sociaal actief zijn en hun eigen financiën nog zelf beheren of met goed eigen toezicht en vertrouwen door een ander laten beheren, minder snel risico lopen om mishandeld te worden. Kwetsbaarheid heeft volgens Krediet (2017) met name te maken met de grootte en/of openheid van iemands sociaal netwerk **en** met de mate waarin een persoon afhankelijk is van de ondersteuning en zorg van anderen. Definities van kwetsbaarheid roepen veelal de connotatie met lichamelijke

gezondheid op; er lijkt minder een accent te liggen op psychische en sociale aspecten, terwijl ouderen zelf vaak zelfs meer waarde hechten aan hun psychisch en sociaal welbevinden dan aan hun fysieke gesteldheid. Dit laatste maakt kwetsbaarheid ook weer lastig om te herkennen, want als mensen de kwaliteit van hun leven nog als redelijk tot goed ervaren, wil dat niet altijd zeggen dat er niks aan de hand is (Van Campen, 2011). Daarnaast zijn ouderen zich ook niet altijd bewust van het feit dat zij mishandeld worden, omdat ze zaken die niet duidelijk (fysiek) waarneembaar zijn, niet altijd voor zichzelf en naar anderen duiden als grensoverschrijdend of omdat ze door bijvoorbeeld een verstandelijke beperking of dementie (steeds) minder in staat zijn om de situatie te overzien, te snappen en tijdig bij anderen bespreekbaar en aanhangig te maken (Krediet, 2017). En ter verhoging van de complexiteit: ouderdom zegt niet alles over kwetsbaarheid, al komt de kwetsbaarheid vaak wel met de jaren (Van Campen, 2011).

In de onderzochte documentatie voor deze gemeente en in de daarnaast uitgevoerde quickscan van literatuur en onderzoek wordt nog heel vaak de 'kwetsbare oudere' neergezet als 'slachtoffer' van huiselijk geweld, terwijl in toenemende mate empirisch en wetenschappelijk onderzoek op het gebied van huiselijk geweld laat zien dat er niet eenduidig over plegers en slachtoffers gesproken kan worden en er vaak geen sprake is van een eenzijdige afhankelijkheidsrelatie. Mensen doen iets in relatie tot elkaar. Ook rondom ouderenmishandeling komt steeds meer het besef dat er in een afhankelijkheidsrelatie sprake kan zijn van een bepaalde vorm van wederzijdse afhankelijkheid (de moeder die deels afhankelijk is van de zorg van de zoon en de zoon die deels nog financieel afhankelijk is van de moeder) en dat mis(be)handeling ook kan plaatsvinden door overbelasting en onmacht (de man die niet meer om kan gaan met het agressieve en onvoorspelbare gedrag van zijn dementerende vrouw), waardoor men in bepaalde gevallen dan ook wel spreekt over 'zorgvragende' ouderenmishandeling, waarmee wordt bedoeld: voor zowel 'slachtoffer' als 'pleger' is zorg, hulp en ondersteuning nodig (zie: Plaisier & De Klerk, p. 14).

Deze toenemende ruimte in definiëring en minder scherpe afbakening in voorwaarden, vormen en omstandigheden en het besef van het bestaan van meerdere dimensies, kan het voor beleidsmakers en uitvoerders extra moeilijk maken om de kaders voor beleid goed vast te leggen en te bepalen waar de aanpak ouderenmishandeling zich al dan niet op moet richten. Wat het voor beleidsmakers en andere relevante stakeholders nog moeilijker maakt, is dat verschillende bronnen ouderenmishandeling vaak ook op een verschillende manier problematiseren. Zo zagen de onderzoekers de volgende invalshoeken in het duiden van de problematiek van ouderenmishandeling terug:

- Kennisprobleem (onvoldoende zicht van stakeholders op wat ouderenmishandeling is en kan behelzen);
- Signaleringsprobleem van zowel omstanders (burgers/professionals), slachtoffers als plegers;
- Meldingsprobleem van zowel ouderen zelf (uit angst om niet serieus genomen te worden of angst voor vergelding waarbij de mishandeling erger kan worden of angst voor verlating) als professionals (zie o.a.: 'De 10 drogredenen van professionals om een vermoeden niet te melden' in de flyer van GHNT Zuidoost-Brabant (2021));
- Sociaal-maatschappelijk probleem (o.a. beleid gericht op langdurig thuis wonen ouderen waardoor druk komt op mantelzorg en kwetsbaarheid ouderen door ervaren marginale positie in de maatschappij);
- Relationeel probleem (ouderen zijn in toenemende mate afhankelijk van hun relatie met anderen in het kader van hun gezondheid, welzijn en regie over huis(houding) en financiën/loyaliteitsproblematiek tussen naasten);
- Intrapersoonlijk probleem (overbelaste/ ontspoorde mantelzorger, niet signalerende omstander en de (vaak door ouderen zelf ervaren) marginale maatschappelijke positie van ouderen met schaamte en angst om niet serieus genomen te worden en het minder bespreekbaar (durven) maken en/of minder aangifte doen van (ook zware) mishandeling als gevolg).

FOCUSGROEPEN

De bevindingen uit de documentanalyse zijn input geweest voor de twee focusgroepen die hebben plaatsgevonden. Tijdens deze bijeenkomsten is integraal gesproken over de concretisering en toepassing van de bevindingen uit de analyse voor de gemeente. De focusgroepen zijn vanuit multi-perspectief vorm gegeven, om een zo'n breed mogelijk draagvlak te creëren en zijn bottom up aangevlogen in plaats van top down, om zo een effectieve aanpak op te zetten die breed gedragen wordt.

De eerste bijeenkomst stond in het teken van definiëring van de concepten 'ouderen' en 'ouderenmishandeling', het formuleren van de problemen die in de gemeente spelen rond ouderenmishandeling en het formuleren van de ambities voor een aanpak ouderenmishandeling in de gemeente.

De opbrengsten uit de eerste focusgroep hebben als fundament gefungeerd voor de tweede focusgroep waarin een inhoudelijke verdieping heeft plaatsgevonden. Zo zijn de ambities voor de gemeente geprioriteerd en omgezet naar doelstellingen. Daarnaast is geconcretiseerd welke actoren betrokken moeten zijn om te kunnen zeggen dat de doelstelling goed is uitgevoerd, wie betrokken moet zijn bij de evaluatie van de planvorming en uitvoering van activiteiten en wanneer de activiteiten succesvol zijn uitgevoerd.

Definiëring van concepten en problematieken

De gesprekken over de definiëring van de concepten 'ouderen', 'ouderenmishandeling' en de gerelateerde problematieken die spelen in de gemeente hebben geresulteerd in een onderscheid tussen korte en lange termijn (zie Tabel 1).

	Ouderen	Ouderenmishandeling	Problematieken
Korte termijn	Doelgroep en context georiënteerd: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Leeftijd (65+)</i> • <i>Levensfase (gepensioneerd en/of werkend)</i> • <i>(Te)huis</i> 	Handelen & Nalaten <ul style="list-style-type: none"> • <i>Uitbuiten, uitsluiten</i> • <i>Verwaarlozen, negeren</i> Vormen <ul style="list-style-type: none"> • <i>Psychisch, financieel, fysiek, emotioneel, seksueel</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Angst • Taboe • Signaleren (<i>wat? wie/keten? hoe? waar naartoe met signaal?</i>) • Rolverwarring (<i>wie/keten? doet wat?</i>) • Overbelasting mantelzorgers
Lange termijn	Thematisch georiënteerd: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Wijsheid</i> • <i>0 tot 100</i> • <i>Afhankelijkheid</i> 	Schending van de mensenrechten	<ul style="list-style-type: none"> • Taboe

Tabel 1. Definiëring

Ouderen

Wanneer het de definiëring van de doelgroep 'ouderen' betreft, dan verstaan de deelnemers aan de focusgroepen hier op dit moment het volgende onder: personen in de leeftijd van 65 jaar en ouder, die zich in een bepaalde levensfase bevinden - veelal gepensioneerd maar soms ook nog werkend - en die thuis of in een tehuis wonen.

De deelnemers aan de focusgroep geven tevens aan de behoefte te hebben om voor de langere termijn het gesprek te voeren over de wijze waarop we maatschappelijk tegen de groep ouderen aankijken in de samenleving. Het betreft een groep mensen die gedurende hun leven veel wijsheid hebben kunnen opdoen. Het met je meedragen van wijsheid is niet specifiek voor mensen van 65+ of ouder - zo kunnen kinderen en (jong)volwassenen ook wijsheid met zich meedragen - maar dit kan wel een (andere) manier zijn waarop je naar de doelgroep zou kunnen kijken. Een ander thema dat ter sprake kwam is het al dan niet afhankelijk zijn van anderen. Een thema dat onder andere voor deze doelgroep speelt en waarbij het de vraag is of de huidige mate waarin sprake is van afhankelijkheid voor deze doelgroep wenselijk is voor de toekomst. Onder de deelnemers bestaat tevens de behoefte aan een nadere maatschappelijke dialoog over het maatschappelijk beeld van zorgdragen voor ouderen door jongere generaties, zoals we dat decennia terug ook kenden in ons land en zoals dat in bepaalde andere landen om ons heen tot op de dag van vandaag gebruikelijk is gebleven.

Ouderenmishandeling

Wat betreft het concept ouderenmishandeling is tevens een onderscheid te maken tussen dat wat binnen de gemeente op dit moment wordt verstaan onder het concept en de behoefte aan een maatschappelijk debat op de langere termijn. Op lange termijn wordt door de respondenten een maatschappelijke dialoog wenselijk gevonden over de wijze waarop we er gezamenlijk voor zouden kunnen zorgen dat de schending van de mensenrechten, die ook in ons land plaatsvindt, voorkomen - of op zijn minst teruggebracht - kan worden.

Op korte termijn maken de deelnemers met betrekking tot ouderenmishandeling een onderscheid tussen handelen, nalaten en verscheidene vormen. Met handelen verwijzen zij naar activiteiten waarin sprake is van uitbuiting en uitsluiting. Bij nalaten refereren zij aan verwaarlozen en negeren. Daarnaast maken de deelnemers aan de focusgroep onderscheid tussen verschillende vormen van ouderenmishandeling, namelijk psychische, fysieke, emotionele, seksuele en financiële uitbuiting, uitsluiting, verwaarlozing en/of negeren.

Problematieken

Deelnemers benoemen ook verschillende problematieken die spelen binnen de gemeente rond ouderenmishandeling. Deze problematieken raken de oudere(n) en diens sociaal netwerk direct, maar spelen ook meer algemeen in het sociaal domein en/of binnen de samenleving. Problematieken die veelvuldig worden genoemd

zijn de angst die bij ouderen zelf heerst en direct betrokkenen op het moment dat de mishandeling voor hen zichtbaar is geworden. Ook het taboe rond ouderenmishandeling is een probleem dat de deelnemers aan de focusgroep graag opgelost willen zien, zowel binnen sociale systemen van ouderen als binnen de samenleving. Rond het signaleren van ouderenmishandeling doen zich tevens problemen voor. Lang niet altijd is bij mensen - beroepskrachten en mensen in informele rollen zoals familie, vrienden, burens, vrijwilligers - bekend wat signalen zijn van ouderenmishandeling. Op het moment dat signalen zijn waargenomen, is het daarnaast nog veelvuldig onduidelijk hoe je dit bij wie onder de aandacht kan brengen zonder dat de veiligheid van de desbetreffende oudere verder in het geding komt. Ook overbelasting van betrokken mantelzorgers wordt als een belangrijk probleem gezien waar de beoogde aanpak ouderenmishandeling in deze gemeente een handreiking voor moet gaan bieden. Vanuit overbelasting ontstaan ook vaak onbedoeld en onbewust situaties waarin ouderen worden uitgebuit, geïsoleerd en uitgesloten, verwaarloosd of genegeerd.

Ambities

Tijdens de eerste sessie is tevens gesproken over ambities die de deelnemers hebben voor de te ontwikkelen aanpak ouderenmishandeling binnen de gemeente. Ook hier brengen deelnemers een onderscheid aan tussen korte en lange termijn ambities (zie Tabel 2).

De doelstellingen die de deelnemers voor de korte termijn onderscheiden zijn onder te verdelen in vier inhoudelijke categorieën. De eerste categorie is *angst* en hierbij gaat het om het reduceren van angst bij de ouderen en andere betrokkenen en het doorbreken van het taboe en de schaamte rond ouderenmishandeling. De tweede categorie betreft *integrale samenwerking*. Hierbij gaat het niet enkel om samenwerking tussen beroepskrachten, maar ook - en vooral - om samenwerking tussen beroepskrachten en personen in informele rollen zoals familie, vrienden, burens, vrijwilligers en kennissen van bijvoorbeeld de sport- of cultuurclub. Ambities die deelnemers in relatie tot integrale

samenwerking hebben zijn: elkaar weten te vinden, oudenmishandeling (veilig) bespreekbaar kunnen maken, kennis hebben en/of opdoen over ouderenmishandeling en in gezamenlijkheid werken tegen mishandeling en voor een veilige leefsituatie van ouderen. De derde categorie betreft *signalering* die deelnemers uitsplitsen in een tweetal ambities, namelijk het hebben van duidelijke handvatten voor signaleren en het hebben van een aanpak voor preventie en het zoveel mogelijk voorkomen van mishandeling van ouderen. Tot slot valt de categorie *keten* te onderscheiden in de input die de deelnemers gaven. Hierbij gaat het vooral om de keten die bestaat uit beroepskrachten. Ambities die deelnemers hier benoemen zijn: het hebben van een duidelijke structuur en taakverdeling in de keten, het hebben van korte lijntjes met ketenpartners, het hebben van draagvlak voor de aanpak ouderenmishandeling binnen de gemeente en praktische handvatten (hoe en wat) voor een regionale - in plaats van gemeentelijke - aanpak ouderenmishandeling.

Voor drie van de vier categorieën benoemen deelnemers tevens lange termijn doelstellingen. Binnen de categorie angst is de ambitie ook om het taboe rond ouderenmishandeling maatschappelijk te doorbreken. Wanneer het de lange termijn rond integrale samenwerking betreft, zijn ambities het creëren van meer maatschappelijk respect voor de oudere generatie en het ontzorgen van mantelzorgers. Tot slot is binnen de keten op lange termijn de ambitie om het maatschappelijk domein te ontschotten en het gezondheidszorgsysteem te corrigeren op de (structurele) problemen die zich er nu in voordoen (o.a. werkdruk en personeelstekort).

Doelstellingen, activiteiten en kwaliteit

Deze gemeente specifieke ambities rond het tegengaan van mishandeling van ouderen hebben deelnemers in de tweede focusgroep gezamenlijk verder geconcretiseerd in een eerste aanzet tot doelstellingen, activiteiten en kwaliteitscriteria. Onderstaand werken we de vier ambitie categorieën één voor één nader uit rond een doelstelling die door de deelnemers aan de focusgroep als meest urgent werd ervaren.

Korte termijn	Lange termijn
Angst <ul style="list-style-type: none"> • Angst reduceren • Taboe doorbreken • Schaamte wegnemen 	Angst <ul style="list-style-type: none"> • Taboe maatschappelijk doorbreken
Integrale samenwerking <ul style="list-style-type: none"> • Elkaar weten te vinden • Bespreekbaar maken • Kennis over dit thema • In gezamenlijkheid werken 	Integrale samenwerking <ul style="list-style-type: none"> • Meer maatschappelijk respect voor de oudere generatie • Ontzorgen van mantelzorgers
Signalering <ul style="list-style-type: none"> • Duidelijke handvatten voor signaleren • Aanpak bij preventie/voorkomen 	
Keten <ul style="list-style-type: none"> • Duidelijke structuur en taakverdeling in de keten • Korte lijntjes met ketenpartners • Draagkracht bij de gemeente • Praktische handvatten (hoe en wat) in verlengde van de ambitie van de regio 	Keten <ul style="list-style-type: none"> • Ontschotting van het maatschappelijk domein (tegenaan fragmentatie/multidisciplinaire netwerken) • Corrigeren van problemen in het gezondheidszorgsysteem

Tabel 2. Ambities

Angst

Wanneer het angst bij de oudere en diens betrokkene(n) betreft is de doelstelling die volgens de deelnemers nagestreefd moet worden het doorbreken van de angst en het taboe en het zoveel mogelijk wegnemen van de schaamte. Drie activiteiten dragen hier volgende de deelnemers aan bij:

1. *Het creëren van een veilig meldpunt.* Een plek - of meerdere plekken verspreid over de gemeente - waar je laagdrempelig een melding kan maken en waarbij je als slachtoffer anoniem blijft en de pleger niet van de melding hoort. Tevens een plek waar je na het maken van een melding ook onmiddellijk hulp krijgt als slachtoffer.
2. *Het ontwikkelen van een plegeraanpak.* Vooralsnog gaat de aandacht vooral uit naar het slachtoffer. Hoewel dit ook zo moet blijven, is dit niet voldoende om mishandeling

van ouderen te doorbreken. Aandacht voor de pleger is evengoed belangrijk. Een systeemgerichte aanpak is noodzakelijk. Dat betekent dat naast de hulp en begeleiding aan het slachtoffer ook een plegeraanpak noodzakelijk is.

3. *Het informeren van de samenleving over ouderenmishandeling.* Er zijn verschillende communicatieve uitingen nodig - een campagne - om mishandeling van ouderen breed onder de aandacht te brengen, mensen te informeren over de manier waarop zij de mishandeling kunnen signaleren en de stappen die ze kunnen ondernemen, nadat ze mishandeling hebben gesignaleerd. Samenwerking met ervaringsdeskundigen is hierbij van belang, zowel vanuit het slachtoffer perspectief als het pleger perspectief.

Integrale samenwerking

Wanneer het de integrale samenwerking betreft tussen beroepskrachten en mensen in informele rollen zoals familie, burens, vrienden, vrijwilligers en kennissen is het doel vooral om ieders rol, taak en verantwoordelijkheid inzichtelijk te maken en indien nodig mensen in informele rollen te ontlasten, zoals mantelzorgers. De deelnemers onderscheiden hiertoe de volgende activiteiten:

1. *Het creëren van rolverheldering.* Het is belangrijk om van alle betrokkenen - in formele en informele rollen - te weten welke rol, taak, verantwoordelijkheid zij vervullen ten aanzien van de oudere die wordt mishandeld en diens sociaal systeem. Daarmee wordt de infrastructuur inzichtelijk die geactiveerd wordt in gevallen van ouderenmishandeling en die tevens met de meldpunten (zie angst punt 1 op de vorige bladzijde) verbonden moet zijn. Waar het om gaat, is dat de infrastructuur dusdanig helder is en idealiter ook zo werkt, dat ongeacht waar de melding gedaan wordt, deze melding bij de juiste mensen terecht komt.
2. *Het voorkomen van overbelaste mantelzorgers.* Hierbij kan de huisarts of een wijkgeneralist, een belangrijke signalerende rol vervullen. Wanneer deze professional bijvoorbeeld iemand spreekt die (tijdens het spreekuur) langskomt in verband met overbelasting door het verlenen van mantelzorg, zou preventief een 'ouderen check' afgenomen kunnen worden. Dit gebeurt al in relatie tot kinderen, waarbij het gaat om de zogenaamde 'kind check'.
3. *Het organiseren van intercollegiale intervisie.* Voor beroepskrachten kunnen momenten georganiseerd worden waarop zij onderling kunnen uitwisselen en overleggen, bijvoorbeeld over twijfels die zij hebben rondom mogelijke signalen en/of het borgen van de veiligheid van een oudere waarvan ze weten dat die wordt mishandeld. Mensen in informele rollen - familie, burens, vrienden, kennissen en burgers in meer algemene zin - worden geïnformeerd via een campagne, waarmee ze onder andere geïnformeerd worden over waar, hoe en met wie ze kunnen overleggen op het moment dat ze mishandeling vermoeden of hebben waargenomen.

Signaleren

Wanneer het gaat om het tijdig kunnen signaleren is de doelstelling het kennisdelen over mishandeling van ouderen met alle inwoners van de gemeente en professionalisering van professionals. Deze doelstelling splitsen deelnemers aan de focusgroepen uit in de volgende voorstellen voor mogelijke activiteiten waarbij het vooral gaat om de inhoudelijke toevoeging i.p.v. haalbaarheid en uitvoerbaarheid:

1. *Het organiseren van deskundigheidsbevordering voor beroepskrachten.* Daarbij is het streven van de deelnemers aan de focusgroep om binnen een jaar alle professionals te hebben geschoold in het signaleren van alle vormen van ouderenmishandeling, waarbij zij dan tevens weten welke stappen zij moeten zetten op het moment dat ze mishandeling van ouderen vermoeden, signaleren en/of waarnemen. Idealiter is dit een gezamenlijke deskundigheidsbevordering, zodat er meteen aan integrale samenwerking gewerkt kan worden.
2. *Het organiseren van een campagne ouderenmishandeling.* Op deze manier kunnen alle inwoners van de gemeente, en omgeving, geïnformeerd worden over mishandeling van ouderen en wat te doen bij vermoeden en/of waarneming van mishandeling (zie ook angst punt 3 op de vorige bladzijde).
3. *Het structureel uitvoeren van huisbezoeken aan inwoners die 65 jaar zijn geworden.* Bij deze activiteit is het streven dat binnen een jaar elke inwoner van 65 jaar en ouder een activerend huisbezoek heeft gekregen van iemand van de gemeente met kennis over mishandeling van ouderen. Daarbij zou de vragenlijst Ediz (die praktijkondersteuners al afnemen bij mantelzorgers) helpend kunnen zijn.
4. *Het inzichtelijk maken van alle tools, methoden en trainingen die door beroepskrachten gebruikt worden in relatie tot (vermoedens van) mishandeling van ouderen.* Op dit moment zijn er veel verschillende organisaties betrokken met elk een eigen instrumentarium en scholingsprogramma's zonder dat deze kennis onderling wordt uitgewisseld. Wanneer je weet welk instrumentarium binnen de gemeente beschikbaar is en gebruikt kan worden, is het mogelijk om

tijdens casuïstiekbesprekingen te vragen of een bepaalde vragenlijst is afgenomen. Dit is hele relevante uitwisseling van informatie, zonder dat informatie gedeeld wordt die AVG-technisch niet gedeeld zou mogen worden.

Ketensamenwerking

In relatie tot de keten rond ouderenmishandeling is de doelstelling het inzichtelijk maken van de partijen die deel uitmaken van deze keten, inclusief hun rollen, taken en verantwoordelijkheden en deze kennis onderling delen. De volgende activiteiten dragen hieraan bij:

1. *Het inzichtelijk maken van de partijen die onderdeel uitmaken van de keten rond ouderenmishandeling.* Daarbij gaat het niet alleen om het inzichtelijk maken, maar vervolgens ook om het delen van deze informatie met organisaties en andere stakeholders.
2. *Het organiseren van verheldering van rollen, taken en verantwoordelijkheden van partijen die deel uitmaken van de keten rond ouderenmishandeling.* Ook hier is het belangrijk dat deze informatie gedeeld wordt met de organisaties en andere stakeholders.
3. *Het creëren van dialoog over de samenwerking binnen de keten rond ouderenmishandeling en het maken van samenwerkingsafspraken naar aanleiding van deze dialoog.* Weten wie wat doet is een begin, maar daarnaast is een gesprek wenselijk over wat dit voor ieders (beroepsmatig) handelen betekent en over het concretiseren van de samenwerkingsafspraken die randvoorwaardelijk zijn voor een ketenaanpak ouderenmishandeling.

Governance

Tijdens de focusgroepen is tevens gesproken over de governance die bij een aanpak ouderenmishandeling komt kijken. Bij het concretiseren van partners in de gemeente

is onderscheid gemaakt tussen partij/professionals/stakeholders die met name een rol hebben m.b.t. signaleren en ondersteunen (zie tabel 3).

	Signaleren	Ondersteunen
Organisaties	<ul style="list-style-type: none"> • Ziekenhuizen • GGD - Ambulance • Gezondheidscentrum • (Wijk) GGZ • Wijkverpleging • Woningbouw • Politie • Bemoeizorg • Zorgorganisaties voor ouderen (Vitalis, Archipel) • Seniorenbelangenorganisaties (stedelijke Bond voor Ouderen) • Bewindvoering • Banken 	<ul style="list-style-type: none"> • WIJeindhoven • Wijkverpleging • Zorgorganisaties voor ouderen • Mantelzorgorganisaties • Politie • Veilig Thuis • Vrijwillige Hulpdienst • Veiligheidshuis • Vrouwenopvang • Crisisopvang • Migrantenorganisaties • Reclassering • Gemeente Eindhoven
Rollen/funcities	<ul style="list-style-type: none"> • Informeel netwerk (kernrelatie) <ul style="list-style-type: none"> o Familie o Buren o Hobby club o Sportvereniging o Buurthuizen o Kerk o Etc. • Huisarts • Wijkverpleegkundige • Ervaringsdeskundigen • Ergo- en fysiotherapeuten • Vervoersvoorziening • Generalisten • Team toegang van WIJeindhoven • Ambulancebroeder • Verpleging/artsen spoedeisende hulp (seh) • Zorgtraject begeleider • Casemanager dementie • Wijkagent • Notaris 	<ul style="list-style-type: none"> • Informeel netwerk (kernrelatie) <ul style="list-style-type: none"> o Familie o Buren o Hobby club o Sportvereniging o Buurthuizen o Kerk o Etc. • Vrijwilligers • Ervaringsdeskundigen • Generalisten • Wijkverpleegkundige • Zorgtrajectbegeleider • Praktijkondersteuners huisarts • Huisarts • Professional regie team • De raad en B&W

DISCUSSIE

Gehanteerde begrippen en uitgangsdefinities bepalen in hoge mate de definiëring en afbakening van oorzaken, gevolgen, verschijningsvormen en aan te pakken problematiek(en) met betrekking tot ouderenmishandeling. In de documentanalyse waren soms hele verschillende invalshoeken te herkennen als het gaat om het duiden van de problematiek van ouderenmishandeling; bronnen hanteerden verschillende verklaringen voor het probleem ouderenmishandeling in samenhang met de volgende factoren: 1) interpersoonlijk (liggend in de relatie van de oudere met anderen en/of met de maatschappij); 2) intrapersonaal (samenhangend met eigenschappen van de oudere zelf en/of van de pleger en/of van de omstander) en 3) omgevingsfactoren (beleid/omstanders/derden). Gemeenten dienen zich bewust te zijn van de keuzes die zij op basis van beschikbare bronnen maken in verklaringen van de prevalentie van ouderenmishandeling. De keuzes die gemeenten hierin maken, bepalen namelijk in belangrijke mate het beleid en de uitvoering in de praktijk.

Overkoepelend kunnen we stellen dat de documentanalyse en de quickscan van beschikbare literatuur in beeld heeft gebracht dat de diverse data (uit kwalitatief en kwantitatief onderzoek, uit kwaliteitskaders, handreikingen, factsheets, brochures en tools) verschillende inzichten opleveren die elkaar vaak (deels) overlappen, veelal aanvullen, maar regelmatig ook tegenspreken. Tijdens het onderzoek merkten we dat bestaand materiaal blijvend wordt aangescherpt en aangevuld met weer ander materiaal. Het karakter van de verschillende bronnen en beschikbare data en de huidige dynamiek op het gebied van onderzoek en het creëren van beleid, handreikingen en toolkits op steeds meer ontdekte (deel)terreinen van ouderenmishandeling, maakt dat het blijvend combineren en verzamelen van diverse bronnen dringend wordt aanbevolen om een lokale aanpak effectief te laten zijn.

Gemeenten blijken te varen op zeer beperkte statistieken en weinig gedifferentieerd cijfermateriaal. Vrijwel alle bestudeerde documentatie haalde telkens slechts één bron aan om de prevalentie van ouderenmishandeling uit te drukken; menigmaal lazen we de volgende zinsnede: *“Uit landelijk onderzoek van Regioplan (2018) blijkt dat 1 op de 20 thuiswonende ouderen van 65 jaar en ouder ooit te maken krijgt met ouderenmishandeling”*. Dit leidt tot de aanbeveling voor gemeenten om in dialoog met relevante stakeholders te bepalen op welke wijze(n) duurzaam inzicht verkregen kan worden in aard en omvang van ouderenmishandeling in de eigen lokale situatie, waar welke kwantitatieve (en kwalitatieve!) metingen al worden verricht of (nog beter) kunnen worden verricht en hoe deze verzameld en met elkaar gecombineerd kunnen worden.

Ten slotte blijkt uit de gesprekken met de leden van de focusgroep dat er nog een wereld te winnen is wat betreft (signalering en preventie van) ouderenmishandeling. Dat zien ook de leden van de kerngroep, bestaande uit professionals van de gemeente Eindhoven, WJJeindhoven, Lumens en Veilig Thuis. Zij zien urgentie om signalering en preventie van ouderenmishandeling aan te pakken en beklemtonen dat het probleem rondom ouderenmishandeling nog maar al te vaak groter is en waarschijnlijk alleen nog maar groter wordt dan op dit moment onderkend wordt. In de landelijke documentatie lijkt echter een voorzichtige positieve teneur zichtbaar te worden. Het belang van het spreken met ervaringsdeskundigen blijkt broodnodig, alsook het respecteren van ouderen in hun maatschappelijke positie in algemene zin, zoals bleek uit de internationale studie uit Scandinavië (Erlingsson, Carlson & Saveman, 2006) en waarvan ook melding wordt gedaan door het SCP. Zij melden immers dat de marginale sociaal-maatschappelijke positie van ouderen en hun gevoel ‘minder waard te zijn’ het risico op slachtofferschap sterk vergroot (Plaisier & De Klerk, 2015, p 8).

LITERATUUR

- Baarda, B., Bakker, E., Boullart, A., Fischer, T., Julsing, M., Peters, V., & Van der Velden, T. (2018). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. (1e ed.). Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Bardelmeijer, E.A.M., & Schols, J.M.G.A. (2008). Ouderenmishandeling: thuis en in instellingen. *Tijdschrift Voor Verpleeghuisgeneeskunde*, 33(3), 68-71. <https://doi.org/10.1007/BF03078500>
- Campen, C. van (2011). *Kwetsbare ouderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
- Erlingsson, C. L., Carlson, S.L. & Saveman, B.I. (2006). *Perceptions of elder abuse: voices of professionals and volunteers in Sweden - an exploratory study*.
- Geraadpleegd op 22/03/2022 via https://www.researchgate.net/publication/229587179_Perceptions_of_elder_abuse_Voices_of_professionals_and_volunteers_in_Sweden_-_An_exploratory_study
- GHNT ZOB (december 2020). *Handreiking gemeentelijke aanpak ouderenmishandeling regio 21 gemeenten in Zuidoost-Brabant*. Regionale projectgroep Geweld Hoort Nergens Thuis Zuidoost-Brabant (GHNT ZOB). Geraadpleegd op 22/03/2022 via Gemeentelijke handreiking ouderenmishandeling_Zuidoostbrabant_definitief.pdf
- Huiselijkgeweld.nl (2022). *Expertpool voor lokale aanpak ouderenmishandeling*. Geraadpleegd op 22/03/2022 via https://www.aanpak-ouderenmishandeling.nl/nieuws/2021/200821_expertpool-voor-lokale-aanpak-ouderenmishandeling
- Huiselijk geweld (2022). *Ouderenmishandeling*. Geraadpleegd op 22/03/2022 via <https://www.huiselijkgeweld.nl/dossiers/ouderenmishandeling>
- Ikvermoedhuiselijkgeweld (2022). *Ouderenmishandeling*. Geraadpleegd op 22/03/2022 via <https://www.ikvermoedhuiselijkgeweld.nl/ouderenmishandeling>
- Ikvermoedhuiselijkgeweld (2022). *Campagne huiselijk geweld*. Geraadpleegd op 22/03/2022 via <https://www.ikvermoedhuiselijkgeweld.nl/over-de-campagne>
- Kotzur, P.F., Forsbach, N., & Wagner, U. (2017). Choose your words wisely. *Social Psychology* 48(4), 226-241. doi:10.1027/1864-9335/a000312
- Krediet, G. (2017). *Ouderenmishandeling. Ervaringen en interventies*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Maso, I., & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom Lemma.
- Ministerie van VWS, JenV en VNG (2021). *Geweld hoort nergens thuis: Eindrapportage over het programma Geweld hoort nergens thuis*. Geraadpleegd op 22/03/2022 via https://www.aanpak-ouderenmishandeling.nl/nieuws/2021/171221_eindrapportage-programma-geweld-hoort-nergens-thuis-
- Movisie (augustus 2021). *Ouderenmishandeling. Veilig en beschermd ouder worden. Een handreiking voor gemeenten*. Utrecht: Movisie i.s.m. regionale projectleiders GHNT met financiering van het ministerie van VWS.
- Movisie (december 2021). *Ouderenmishandeling. Veilig en beschermd ouder worden. Een handreiking voor (sociaal) professionals*. Utrecht: Movisie met financiering van het ministerie van VWS. Geraadpleegd op 22/03/2022 via <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2022-01/Ouderenmishandeling%20-%20handreiking%20voor%20sociaal%20professionals.pdf>

- Movisie (2022). *Preventie en aanpak ouderenmishandeling*. Geraadpleegd op 22/03/2022 via <https://www.movisie.nl/publicatie/preventie-aanpak-ouderenmishandeling>
- Musyuk, Y. en Lindenberg, J. (2015). Intermezzo. Definities ouderenmishandeling in de literatuur. In: I. Plaisier, M. de Klerk (red.). *Ouderenmishandeling in Nederland. Inzicht in kennis over omvang en achtergrond van ouderen die slachtoffer zijn van ouderenmishandeling* (p. 20-25). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Nederlands Interdisciplinair en Demografisch Instituut (NIDI) en Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2021). *Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen. Eindrapport Verkenning Bevolking 2050*. Den Haag: NIDI i.s.m. CBS. Geraadpleegd op 19/05/2022 via <https://publ.nidi.nl/output/2021/nidi-cbs-2021-bevolking-2050-in-beeld.pdf>
- Plaisier, I. en De Klerk, M. (red.) (2015). *Ouderenmishandeling in Nederland. Inzicht in kennis over omvang en achtergrond van ouderen die slachtoffer zijn van ouderenmishandeling*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Regionale aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling Zuidoost-Brabant (2021). *Een melding doen bij Veilig Thuis. Twijfel jij ook wel eens? Deze flyer biedt jou concrete handvatten*. Regionale aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling Zuidoost-Brabant i.s.m. Veilig Thuis Zuidoost-Brabant. Geraadpleegd op 22/03/2022 via [Een melding doen bij veilig thuis_definitief.pdf](#).
- Regioplan Beleidsonderzoek (2018). *Aard en omvang ouderenmishandeling. Eindrapport*. Amsterdam: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum. Geraadpleegd op 19/05/2022 via <https://www.regioplan.nl/wp-content/uploads/data/file/2016/16240-Rapport-Aard-en-omvang-ouderenmishandeling-Regioplan.pdf>
- Rijksoverheid (2020). *Start landelijke campagne tegen huiselijk geweld in coronacrisis*. Geraadpleegd op 22/03/2022 via <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/04/25/start-landelijke-campagne-tegen-huiselijk-geweld-in-coronacrisis>
- Rijksoverheid (2021). *Kamerbrief eindrapportage Geweld hoort nergens thuis*. Geraadpleegd op 23/03/2022 via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/12/16/kamerbrief-over-zevende-voortgangsrapportage-programma-geweld-hoort-nergens-thuis>
- Rijksoverheid (2022a). *Hoe herken ik ouderenmishandeling?* Geraadpleegd op 22/03/2022 via <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/vraag-en-antwoord/hoe-herken-ik-ouderenmishandeling>
- Rijksoverheid (2022b). *Meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling*. Geraadpleegd op 22/03/2022 via <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/meldcode>
- Rijksoverheid (2022c). *Coalitieakkoord 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst'*. Geraadpleegd op 22/03/2022 via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2022/01/10/coalitieakkoord-omzien-naar-elkaar-vooruitkijken-naar-de-toekomst>
- Veilig Thuis (2022). *Ouderenmishandeling*. Geraadpleegd op 22/03/2022 via <https://www.veiligthuisgv.nl/hulp-nodig/ouderenmishandeling-melden/>
- Vereniging Hogescholen (2018). *Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit*. Geraadpleegd op 22/03/2022 via: <http://www.vsnu.nl/files/documenten/Nederlandse%20gedragscode%20wetenschappelijke%20integriteit%202018.pdf>

Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) (december 2019). *Werken aan Veiligheid voor lokale (wijk)teams en gemeenten. Nadere uitwerking van het kwaliteitskader Veilig Thuis - zicht op veiligheid*. Den Haag: VNG. Geraadpleegd op 24/03/2022 via <https://vng.nl/sites/default/files/2021-03/20191122-definitief-kwaliteitskader-werken-aan-veiligheid-voor-lokale-wijkteam.pdf>

Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) (januari 2021). *Visie gefaseerd samenwerken aan veiligheid*. Den Haag: VNG i.s.m. Stichting Civil Care en het programma Geweld hoort nergens thuis. Geraadpleegd op 09/05/2022 via <https://vng.nl/sites/default/files/2021-01/20210125-visie-gefaseerd-samenwerken-aan-veiligheid-def.pdf>

WHO (2021). *Elder abuse*. Geraadpleegd op 19/05/2022 via <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/elder-abuse>

> FOR SOCIETY

Hogeschool Sociale Studies
Eindhoven

FONTYS.NL